

Egy tabletta története, eddig karrierje és a mai gondok

*Magna voluisse iuvabit – In magnis et voluisse sat est
(Sextius Propertius, umbriai elégikus; Kr. e. 49 – Kr. u. 16)¹*

Sokunk emlékezetében élnek még a tanító bácsi nádpálcával kiosztott tenyeresei, amire a fegyelmetlenek és rendbontók szolgáltak rá (de kijárt a házi feladat el nem végzéséért is). Nos, a rossz és szófogadatlan gyermeket, aki zavarta az órát, aki nem figyelt, nem tanult, házi feladatát sem végezte el, a nádpálcával is nehezen kordában tartható nebulót régebben a rossz gyermek megnevezéssel illették. Mai, orvosi kifejezéssel való megnevezése németül: ADS (Aufmerksamkeitsdefizitsyndrom) – angolul: ADD (Attention Deficit Disorder), vagyis: az elégtelen figyelem tünetcsoportja. Ha ezenkívül motoros nyugtalanság is társul hozzá (tehát nyüzsgő-mozgó is a gyermek²), akkor a németben: ADHS, tehát kiegészül a H betűvel jelölt Hyperaktivitát – (túlságos mozgékony) szóval – az angolban: ADDH, ahol a H ugyanazt, a Hyperactivityt jelenti.

Nem célunk a tünetek felsorolása, ezért a továbbiakban a témáról más szempontból gondoltunk szót ejteni: a kezelésre használt szer érdekes történetéről, a kézzel fogható eredmények mellett az egyre sokasodó aggályokról.

A történet azzal kezdődött, hogy 1944-ben, a bázeli CIBA (ma Novartis) vegyész, Leandro Panizzon szintetizált, tehát előállított egy Methilphenidat nevű vegyi anyagot, amelyről a gyógyszeres vizsgálatok azt mutatták, hogy „enyhe pszicho-stimuláló” hatással bír. Akkoriban szokás volt, hogy a felfedező saját magán próbálja ki a szert. Panizzon nem tapasztalt hatást, de amikor felesége is kipróbálta, megállapította, hogy jobban megy a teniszjáték, s ezután bevette a tablettát játék előtt. Mindezek után a cég nevet adott az új tablettának: így született meg a felfedező teniszező felesége, Marguerite asszony Rita becenevéből az a Ritalin név, amit manapság majd’ mindenki ismer Nyugaton. Tíz év múlva, 1954-ben került forgalomba Svájcban és az NSZK-

ban, a következő ajánlólevél kíséretében: élénkítő hatású, alkalmas a fáradékonyság leküzdésére, valamint depresszióra hajlamos személyek kezelésére. Különösen éjszakai mulatság utáni másnapos bágyadtság ellen igen jól bevált, továbbá étvágycsökkentőként és a kóros álmoság, a narkolepszia³ ellen is.

A szerrel való túlságosan lezser bánásmód odáig ment, hogy vény nélkül lehetett vásárolni, mígnem a nyolcvanas évektől kezdve a drogosok is felfedezték maguknak, mivel nagyobb adagban kifejezett euforizáló hatással bír. Mindez a továbbiakban oda vezetett, hogy manapság, akár csak a kábítószereket – pl. a morfiumot is – csak szárazpepesítés vényen rendelheti az orvos.

Amikor a kábítószerpiac ráttette a kezét a Ritalinra, az a történet végét is jelenthette volna, ha nem jött volna valami közbe, nevezetesen: gyermekgyógyászok rájöttek arra, hogy nemcsak az álmosakat frissíti fel, hanem a nyüzsgő-mozgó gyermekek és a fent említett, nehezen nevelhető, „rossz gyermekek” megnyugtására is kiválóan alkalmas. Az ilyen eseteknél a hatás egyenesen csodálatos! És ezzel kezdetét vette a szer új virágkora. És a kérdések sokasága, amelyekre ma válaszok helyett csak a szokásos tudományos spekulációkkal rendelkezünk.

A legnagyobb nehézségeket azonban az jelenti, hogy az ADS és az ADHS kórismének nincsenek pontos kritériumai, csak az orvos vagy a pszichiáter megítélése dönt a diagnózisról és az abból adódó kezeléssel. Itt pedig elsősorban arról kellene döntenie, vajon a klinikai kép, a tünetek alapján ADS-ADHS azonosítható-e, továbbá, hogy a tünetek hátterében szervi betegség, netán szociális tényezők állnak-e, és az utóbbiak milyen súllyal esnek a latba. Márpedig a dolgok mai állása szerint és a gyógyszergyárak érdekeit képviselő módon majd’ mindenkit Ritalinnal kezelnek, amin semmit nem enyhít – sőt! –, hogy újabb szerek jelentek meg a piacon, pl. a Concerta.

Ahogy már előbb jeleztük, izgága, figyelmetlen, rakoncátlan, ún. rossz gyermekeknél a szer hatása csodálatos: a gyermekek nyugodtak lesznek, és képesek a figyelem-összpontosításra az iskolai órákon. Amennyiben meggondoljuk, hogy az ADS és ADHS gyermekkori gyakoriságát 3–10%-ra becsülik (a 18–44 éves korúak között pedig 4%-ra), továbbá ha számításba vesszük, hogy egy ilyen gyermek kezelése 18 éves koráig tart, ugyanakkor a kezelésben részesülő gyermekek száma állandóan nő, akkor döbbenetes számokhoz jutunk. Pontosán kiszámítva a forgalmazott Ritalin tabletták számából – a tablettánkénti 5–10–20 mg hatóanyag alapján – a gyógyszerárakban forgalmazott tiszta Methylphenidat mennyisége 1993-ban 34, 1996-ban 88, 2006-ban pedig 1221 kg-ot tett ki! Nem tévedés: 34 kg-ról felfutott a forgalom 1 (egy) tonna, két mázsa, és huszonegy kilogramm vegytiszta Methylphenidatra! A Johnson & Johnson cég a Concerta nevű készítményével a múlt évben 930 millió USD forgalmat bonyolított le, de a német cégek is több mint elégedettek a bevétellel. Azt viszont senki nem képes megmondani, vajon nem jelentkezik-e a Ritalinnal kezelt, immáron jelentős számú egyénnél valamikor később valamilyen nemkívánatos utóhatás. Ezt csak kb. 10 év múlva lehet felmérni, és statisztikailag kiértékelni. Azt azonban máris megpendítik, hogy az ADHS-s gyermekekből többen máris a bűnügyi rendőrség kuncsftjai lettek.

Kerestem, de nem találtam adatot arra vonatkozóan, hogy az összlakosság hány százaléka tartozik a kolerikus típushoz, hiszen nyilvánvaló, hogy a melankolikus-flegmatikusok eleve nem az ADHS-be sorolhatók, viszont a depressziósok nem ritkán Ritalin-kezelésben részesülnek. Ami azonban az utóvizsgálatokat és a különböző felméréseket illeti, mindenképpen szkeptikusnak kell lennünk, tudniillik az ilyen felmérések általában a megrendelő által kívántakat szokták megerősíteni. Valódi, független szakértők munkája manapság kivételnek számít; lejárt a lelkiismeretes, kifogástalan orvosi etikával folytatott felmérések ideje! Az orvosok is azt a gyógyszert írják fel, amelyikért a gyártó cég az orvosnak csúszó pénzt fizet! Az így megfogalmazott kritikus véleményekre manapság a standard válasz így hangzik: You are right, but you must not say that!

Önök igaza van, de ezt nem szabad mondani! Rendben vagyunk tehát!

Van egy, ugyancsak szó nélkül nem hagyandó vetülete is a dolgoknak, és pedig: sok jel arra mutat, hogy az ADS-be besorolhatók közül a későbbiek során némely átlagon felüli szellemi teljesítményre képes személy kerül ki, akár már ifjú korában. Itt szokás Mozart-ra hivatkozni, aki állítólag az ADS és ADHS közé sorolható lenne, ha ma valaki megvizsgálhatná. Persze, nem lenne helyénvaló arra gondolni, hogy ha már sok efféle gyermek van, nem sokára nagyszámú zseni népesítené az utcákat. E jelenség magyarázatára azt szokás felhozni, hogy a nyugtalan elmék – akik azzal tűnnek ki, hogy nem képesek valamire koncentrálni – nos, hogy ezekből leend a kreatív személyiségek java. Ugyanakkor az ugri-bugri izgágákból sokan a bűnözés határmezsgyéjére és onnan tovább, a deklarált bűnözők közé sodródnak, erre utalnak a bűnügyi statisztikák.

Van azonban a szer körül egy újabb, elgondolkodtató jelenség, ami – legfőképpen a kifogásolható dolgokkal szerzett tapasztalatainknak megfelelően – az óceánon túlról jött. Ezt manapság anglicizmussal szokás megnevezni, és olyan szer használatát jelöli, amelyet egészségesekek vesznek be, hogy még egészségesebbek lehessenek, s főképpen a szellemi teljesítményt fokozandó. Helyben vagyunk tehát, elérkeztünk a doppingkérdés ugyancsak sikamlós problémájához. Sokan és sokféleképpen írtak erről, legtalálhatóbb az lehet, ha kimondjuk kereken, miszerint ez a szociális probléma egy beteg társadalom velejárója. Az angol kifejezés pedig, a Neuro-Enhancement⁴ nem a betegek kezelésére céloz, hanem azt jelöli, hogy az egészségeseken egyenlítik ki a „teremtés által igazságtalanul osztogatott szellemi képességeket” és ilyen-olyan, nem kedvező tulajdonságokat. Persze, az elgondolás azután verhetett gyökeret, hogy egyre több részletet ismerünk az agyvelő működésének alapvető biokémiai folyamataiból. És éppen ezen a területen hat úgy a Ritalin, mint az utána forgalomba hozott újabb szerek, beleavatkozva ezen mediátorok anyagcseréjébe.

A röviden elmondottak alapján is kitetszik, hogy a részsikererektől megszedülten a tudomány újból a teremtés folyamatába való beavatkozás lehetőségének a gondolatával kacérkodik: először korrigálni a teremtő hibáját,

majd a következő lépésben beavatkozni a biológiai folyamatba. Egyszer alkalmam volt meghallgatni egy felbuzdult újságírónak egy biológussal folytatott beszélgetését arról, hogy milyen perspektívákat nyit(hat) a neurotranszmitterek gyógyszeres befolyásolása. A biológus kritikus, jórészt szkeptikus álláspontot képviselt. Az újságíró a végén megkérdezte, mit tudna befejezésül mondani? És ezt tudta mondani: mindez és sok minden más talán lehetséges lesz, de mire bekövetkezne, remélem, hogy el fogom hagyni ezt a világot.

...Magna voluisse iuvabit – hát igen, a becsvágy nagy hajtóerő, és boldogít. De ha tovább követjük Propertius gondolatát, azzal is zárhatjuk az elmondottakat, hogy néha ugyancsak jót tenne, ha sokan és sokszor beérnék a „nagyot akarás boldogító erejével”.

1. Magna voluisse iuvabit – Es wird Freude bereiten, Großes gewollt zu haben – Az is örömet okoz, hogy nagyot akartál; In magnis et voluisse sat est – Beim Großen genügt auch das Wollen – A nagyot elég csak akarni (Propertius, II. 10, 6).
2. Nyilvánvaló, hogy nem új dologról van szó ebben, hanem új értelmezésről. Heinrich Hoffmann (1809–1894) német orvos, lírikus és satirikus író 1845-ben „Struwwelpeter” című, maga illusztrálta könyvében a „Die Geschichte vom Zappelphilipp” fejezetben leírja a nyugsgő-mozgó, „ficánkoló” gyermeket. A német zappeln ige jelentése: ficánkolni.
3. Narkolepszia a megnevezése azon áldatlan állapotnak, amikor valakin napközben beteges álmoság szokott erőt venni. Sajátságos, hogy az ilyen személy napközben elvégzi feladatát, de pl. üzemi-vállalati gyűléseken nyomban elalazdik ülő helyzetben, mielőtt megkezdődik a gyűlés.
4. Enhancement – szótári jelentése: továbbfejlesztés, képességbővítés, valamint (fel)erősítés.

DR. SZŐCS KÁROLY

22 évvel ezelőtti beszélgetés Páger Antallal

Dél előtt a színházi próbán makói és szegedi emlékeit idézte. Miért ne tehetné most is, ebéd után, itt a Tisza Szálló éttermében, Juhász Gyula egykori asztala közelében.

– Történetekre kíváncsi? – kérdezi jellegzetes meditálásával.

– *Élete, sorsa alakulására vagyok kíváncsi. Szívesen hallanék makói, szegedi barátairól, vagy azokról, akikkel Argentínában ismerkedett meg...*

– Tudja, engem nagyon megrázott szegény Gerzanits Elemér barátom öngyilkossága. A makóiak közül vele igen jó viszonyban voltam. Nagyon szerettem. Barátom volt. Nemcsak ő, Kiss Ernő, Urbán Bandi is. Amikor öngyilkosságának hírért megtudtam, alig kaptam levegőt. Megemlítettem Horvai István rendezőnek is, aki szintén régről ismerte. Megdöbbenéssel fogadta a hírt, mert remek embernek tartotta Elemért. Ő azután valóban végigkísérte színészi pályafutásomat, és soha egy percre sem hagyott cserben.

– *Úgy tudom, hogy ön festő akart lenni fiatalkorában.*

– Valóban festészeti akadémiára akartam menni, de közben másképpen alakult az életem. A festészetről azonban még szólok. Műkedvelő színelőadásokon figyeltek föl rám, és ez eldöntötte a sorsomat. Az özvegyek és árvák javára rendezett előadáson látott a székesfehérvári színház pénzügyi szakembere. Ő beszélt rólam az igazgatójának, Andor Zsigának. „Láttam egy műkedvelőt Makón, olyan színész nincsen, ha összegyűrod az egész társulatodat is!” Így kerültem Székesfehérvárra, ahol három évig szerepeltem. Aztán Kecskemétre, Pécsre, Nagyváradra, majd 1926-ban Szegedre szerződtem.

– *Milyen szerepkörben lépett közönség elé?*

– Az első években többnyire táncoskomikus szerepeket alakítottam. Egy év múlva én lettem a legjobban fizetett vidéki színész.

– *Hogyan fogadta Szeged?*